

Пуковник **ВИДО КОСОВИЋ** и
капетан I класе **ЈОВИЦА ПАТРОНОГИЋ**

ЖЕНЕВСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ У РАЗВОЈУ МЕЂУНАРОДНОГ РАТНОГ ПРАВА

(поводом годишњица Женевских конвенција)

Женевска конвенција о побољшању судбине рањеника оружаних снага у сувоземном рату закључена је пре деведесет година, 22 августа 1864. Она је произишла из покрета који је био изазван појавом књиге „Сећање на Солферино“, коју је 1862 године издао Швајцарац Хенри Динан.

Импесиониран страдањима рањеника на бојном пољу после битке код Солферино, које санитет није могао све да збрине (40.000 рањеника, а капацитет санитета 8.000), и милосрђем пијемонтешких жена (које су их тада неговале и називале браћом), Динан је дошао на идеју да би у рату било неопходно да се санитетска служба и рањеници прогласе неутралнима. Зато „Сећања на Солферино“ садрже (пored описа догађаја) и апел упућен свима шефовима држава и савести човечанства да се приступи хуманизацији рата оснивањем друштава за међусобну помоћ и неутрализацијом санитетске службе и рањеника.

Међународна конференција у Женеви од 26 октобра 1863 године претставља прву етапу на путу ка остварењу замисли изнетих у књизи „Сећања на Солферино“. Она је прихватила резолуцију да се у свима земљама оснују приватна, добровољна друштва за помоћ рањеницима са задатком да (у сарадњи са војним санитетом) оспособљавају добровољно санитетско особље које ће у рату помагати војном санитету. Тиме је био постављен темељ за оснивање Међународног Црвеног крста. Као међународни знак за та друштва и знак за распознавање њиховог особља усвојен је црвени крст на белом пољу (швајцарска застава у обрнутим бојама).

Конференција је упутила апел свима владама да помогну оснивање ових друштава, да усвоје предложени знак и да предузму мере за што скорије закључење једне међународне конвенције о неутрализацији санитетске службе и рањеника оружаних снага у рату.

Непосредно после ове конференције Комитет петорице у Женеви, који је руководио овим покретом, по извршеној међународној анкети о питањима истакнутим у резолуцији и апелу Конференције

од 1863, припремио је нацрт конвенције који је послужио као основ за сазивање Прве међународне конференције друштава за помоћ рањеницима. Та је конференција заседала у Женеви од 8 до 22 августа 1864. На њој је било заступљено 14 држава Европе и Сједињене Америчке Државе, и она је усвојила Конвенцију о побољшању судбине рањеника оружаних снага у рату.

*

Да би се схватили значај и последице Женевске конвенције, довољно је да се укаже на следеће одредбе чл. 1: „Војне амбуланте и болнице биће признате као неутралне и, као такве, од стране зараћених страна заштићаване и поштоване све док се у њима налазе болесници или рањеници“, и чл. 6: „Рањена или болесна војна лица биће прихваћена и негована без обзира којој нацији припадају“.

Цитиране одредбе показују да је Женевска конвенција инспирисана моралним принципима признавања права човека на поштовање и заштиту његове личности, без дискриминације у погледу националне припадности. У тим одредбама се истиче и идеја једнакости у међународним односима. Те одредбе уједно постављају и одређена ограничења у вођењу рата.

С обзиром да пре 1864 године није постојао ниједан међународни мултилатерални уговор који би био инспирисан моралним принципима те врсте, Женевска конвенција, посматрана са тог аспекта, заузима посебно место у развоју међународног права. Њеном појавом отпочело је ограничавање рата и због тога она претставља полазну етапу у кодификацији ратног права. Морални принципи који су је инспирисали утицали су да је убрзо после закључења била ратификована од скоро свих европских држава, да би још пре истека XIX stoleћа постала универзална.

Женевска конвенција је по својим последицама далеко превазишла оквире које су јој били поставили њени потписници. Она је својим моралним принципима инспирисала многе међународне споразуме општег карактера, као: Хашка правила о законима и обичајима рата и мултилатералне споразуме закључене под окриљем Уједињених нација против разних угрожавања достојанства човекове личности. Кад би постојало посебно хуманитарно право, Женевска конвенција би, по својим принципима и последицама, могла претстављати извор тога права.

Пре Женевске конвенције било је сличних двостраних споразума и једностраних декларација, на пример, 1743, за време Аустриског рата за наслеђе, команданти француске и енглеске војске закључили су споразум да ће болнице бити сматране као света места и обострано заштићиване; 1759 био је између Велике Британије и Фландрије закључен споразум о неутрализацији санитетског особља, рањеника и болесника. Тим споразумом је било предвиђено да ће и једна и друга страна прихватити и неговати рањенике и обрачунати трошкове око тога, да санитетско особље неће бити заробљавано и да

ће на најбржи и најудобнији начин бити спроведено (под заштитом) до својих трупa, да ће амбуланте и болнице на окупираним територијама бити заштићаване и поштоване, итд.

После прве француске победе у Италији, 20 маја 1859, у „Монитору“ је била објављена следећа декларација: „Цар Наполеон III, у жељи да ограничи патње рата, колико то до њега стоји, и да примером утиче на смањење непотребних строгости, решио је да се предају непријатељу сви рањени заробљеници, чије стање буде допуштало повратак у њихову земљу“.

У Грађанском рату у САД 1861 били су пуштени на слободу сви заробљени лекари Севера. Тим поводом Санитетска комисија Северних америчких држава објавила је 1862 декларацију у којој је, између осталог, стајало: „Лекари неће бити никад заробљавани, већ ће се, напротив, пуштати на слободу, било да се врате својим трупaма, било да остану код својих рањеника-заробљеника да би их неговали. Овај нови ред ствари биће са задовољством примљен у целом свету, као доказ да се и у условима грађанског рата хуманитарно право не заборавља“.

Међутим, сви ови уговори и декларације (као и други, њима слични) имали су ограничено временско дејство за тачно одређене прилике, због чега су после промена тих прилика били заборављени. Извршење обавеза примљених по тим споразумима зависило је једино од страна уговорница, те је непоштовање примљених обавеза од једне стране могло само да изазове одговор истом мером са друге стране (реципроцитет).

Насупрот тим споразумима стоји Женевска конвенција као први мултилатерални уговор који се, без временског ограничења, односи на све ратове, што јој и даје посебни значај. Али, и они ранији споразуми, упркос њиховој просторној и временској ограничености, имају велики значај, јер је њихово постојање знатно утицало на развој хуманитарних схватања, што је и довело до закључења Женевске конвенције.

*

Принципи Женевске конвенције који су је инспирисали и који су утицали да постане универзална условљавају њен стални развој који се огледа у њеним честим ревизијама и допунама којима је циљ да је прилагођавају развоју рата. Женевска конвенција од 1864 односила се само на заштиту рањеника у сувоземном ратовању. Међутим, на првој Хашкој мировној конференцији Женевска конвенција је протегнута и на поморско ратовање усвајањем Хашке конвенције од 29 јула 1899 за прилагођавање принципа Женевске конвенције од 1864 на поморско ратовање.

Женевска конвенција је три пута ревидирана и допуњавана. Први пут 1906 на основу искустава стечених у Руско-јапанском рату када је заштита протегнута и на болеснике, а годину дана доцније донесена је X Хашка конвенција од 18 октобра 1907 која је заменила

Хашку конвенцију од 1899 и која је принципе Женевске конвенције од 1906 протегнула на поморско ратовање. Други пут је ревидирана после Првог светског рата, којом је приликом закључена и једна нова конвенција — „Женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима од 27 јула 1929“, која је заменила одредбе II главе Хашких правила која су дотада регулисала заштиту заробљеника, стим што су после тога одредбе о заробљеницима из Хашких правила остале обавезне за земље које не приступе овој новој Конвенцији — конкретно ово се односило на СССР који овој Конвенцији није уопште приступио и на Јапан који јој је приступио уочи избијања Другог светског рата.

Најважнија је трећа ревизија и допуна, која је, користећи те-шка искуства Другог светског рата, у четири нове конвенције од 12 августа 1949, обухватила заштиту свих жртава рата, укључујући ту и грађанска лица. Те су конвенције следеће: I Женевска конвенција о побољшању судбине рањеника и болесника оружаних снага у суво-земном рату; II Женевска конвенција о побољшању судбине рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага у поморском рату; III Женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима и IV Женевска конвенција о заштити грађанских лица у рату.

Глава II Четврте женевске конвенције за заштиту грађанских лица у рату односи се на општу заштиту становништва од одређених последица рата и, као таква, претставља драгоцену допуну Хашких правила која регулишу режим окупације. II Женевска конвенција од 1949 заменила је X Хашку конвенцију од 18 октобра 1907.

Приказани развој непобитно указује да је Женевска конвенција од 1864 непосредни извор четири најновије Женевске конвенције од 1949, чија се пета годишњица поклапа са деведесетом годишњицом њиховог извора.

*

Развој технике уопште, а посебно офанзивних ратних средстава, утицао је да савремени рат добије тотални карактер. Дејства савременог рата нису више усмерена само на борце, већ и на целокупно становништво, због чега непосредне жртве рата нису само борци, већ и неборци — грађанска лица. Поред тога, сурови режим окупације који су спроводиле Силе осовине, вршећи злочине и спровodeћи терор над неборцима (масовна депортирања, уништавања читавих етничких група, масовно узимање и стрељање талаца, уништавање читавих насеља и њихових становника, разне свирепе колективне казне, псеудо-медицинска истраживања и опити на људима, убијање и мучење заробљеника, дискриминације по свим основима и мерилима итд.), показао је у којој мери неборци могу постати непосредне жртве рата. То је уједно указало на то да уговорно међународно ратно право не само не одговара условима савременог рата, већ и да садржи знатне празнине и непрецизности које омогућавају велике злоупотребе. Уговорна правила ратног права која регулишу правни положај страна у

сукобу и заштиту жртава рата (заштита жртава рата у сукобу између две или више држава кад једна од њих није признала ратно стање, заштита жртава рата у случају „мирне окупације“ без војничког отпора — безусловна капитулација, правни положај устаника и чланова покрета отпора и њихова заштита, режим окупације и заштита грађанских лица у рату, итд.) садрже те празнине и непрецизности. Да тих недостатака није било, биле би уштеђене милионске људске жртве непотребне за војнички исход рата, као и многе патње и страдања других милиона људи.

Такво стање поставило је после Другог светског рата пред човечанство императив да се неодложно и хитно приступи отклањању наведених празнина и непрецизности уговорног ратног права. Та решења су предмет Женевских конвенција од 1949 те оне претстављају знатан напредак развоја уговорног ратног права у области заштите жртава рата уопште.

Суштина тога напретка може се јасно сагледати из следећих одреба Женевске конвенције од 1949 године:

1) Према одредбама општег чл. 2 све четири Конвенције примењиваће се не само у случају објављеног рата, већ и у сваком другом оружаном сукобу који може да избије између две или више држава уговорница, па ма једна од тих држава и не признавала ратно стање. Исто тако ове Конвенције ће се примењивати и у свима случајевима делимичне и потпуне окупације територије једне од држава уговорница, па и кад тој окупацији није пружен никакав војнички отпор.

Напредак који претстављају предње одредбе састоји се у томе што су се Женевске конвенције од 1929 примењивале само на случајеве уредно објављеног рата и на случајеве делимичне и потпуне окупације. Супротно томе, Женевске конвенције од 1949 примењују се на жртве сваког рата, па и онда када једна страна у том рату није призната као зараћена страна, тј. када једна страна у дотичном рату не признаје ратно стање. Те Конвенције ће се примењивати и у случају безусловне капитулације. То је суштина побољшања у односу на Женевске конвенције од 1929. Томе треба додати да се Конвенције од 1949 почињу примењивати самим фактом избијања оружаног сукоба и од часа кад сукоб избије, и примењују се све до потпуног завршетка војничких операција, односно до завршетка окупације.

2) Према 13 члану I и II Конвенције и 4 члану III Конвенције, те ће се Конвенције примењивати у свим напред наведеним случајевима оружаног сукоба или окупације на следећа лица:

— припаднике оружаних снага, милиције (народне војске) и добровољачких одреда (који улазе у састав тих оружаних снага) једне државе у сукобу;

— припаднике осталих милиција и добровољачких одреда (подразумевајући ту и чланове организованих покрета отпора) који припадају једној страни у сукобу и који дејствују изван или у оквиру своје сопствене територије (па и у случају да је та територија окупирана), под условом: да на челу имају лице одговорно за своје потчињене, да имају одређени знак за разликовање који се може уочити

на растојању, да обавезно носе оружје и да се (при својим операцијама) придржавају ратних закона и обичаја;

— припаднике оружаних снага који изјављују да припадају једној влади или власти коју није признала држава у чијим се рукама налазе;

— лица која прате оружане снаге (иако непосредно не улазе у њихов састав), као што су: чланови посада цивилних ваздухоплова, ратни дописници, снабдевачи, чланови радних јединица или служби чија је дужност да се старају о удобности оружаних снага у чијој се пратњи налазе;

— чланови посада (подразумевајући ту команданте, крманосе и ученике) трговачке морнарице и посаде цивилних ваздухоплова држава у сукобу, који не уживају повољнији поступак на основу неких других одредаба међународног права;

— становништво неокупиране територије које се, услед приближавања непријатеља, добровољно диже на оружје да би му пружио отпор, а није имало времена да се организује као редовна оружана сила, под условом да носи отворено оружје и поштује законе и обичаје рата;

— лица која припадају или су припадала оружаним снагама окупиране земље, па се нађу у власти окупиране силе; то важи и у случајевима када их је та сила пустила на слободу, или ако их жели интернирати (нарочито после покушаја да се споје са оружаним снагама којима припадају), или су ступила у борбу или се нису одазвала позиву који им је упућен ради интернирања.

Побољшање које је садржано у овом члану и на које треба нарочито указати јесте у томе што се Конвенцијама од 1949 знатно проширује круг заштитених лица која непосредно учествују у оружаним сукобима међународног карактера. Хашка правила о законима и обичајима рата од 1907 и Женевска конвенција од 1929 односиле су се само на припаднике редовних оружаних снага, на нека лица у њиховој пратњи, као и на милиције и добровољачке одреде (који нису улазили у састав редовних оружаних снага) под условом да су испуњавала четири услова о којима је било напред речи. Оне су се односиле и на становништво које се дигне на оружје пред непријатељем ради одбијања његове најезде на својој територији, уз испуњавање услова да отворено носе оружје и да се придржавају ратних закона и обичаја.

3) Према 4 члану IV Конвенције она ће се примењивати у свима случајевима оружаног сукоба и окупација (истакнутих у тачки 1) на сва грађанска лица која се у било ком тренутку и на било који начин нађу у власти једне стране у сукобу или једне окупирајуће силе, а нису њени држављани.

Оно што је потребно да се нарочито истакне у погледу заштите грађанских лица у рату јесте да је IV Женевска конвенција од 1949, која регулише ту заштиту, први међународни мултилатерални уговор из области ратног права који потпуно регулише правни положај грађанских лица у рату и њихову заштиту. Та је заштита досада била

регулисана Хашким правилима о законима и обичајима рата од 1907, и то недовољно и само са неколико одредаба.

Да би се истакла приказана побољшања биће потребно да се укаже на неке важније одредбе Женевских конвенција од 1949.

Стране у сукобу не могу против заштићених лица предузимати никакве мере које могу да проузрокују физичке патње или истребљење тих лица. Та забрана не обухвата само убиства, мучења, телесне казне, осакаћења и медицинске и научне опите (које не захтева лечење) већ и све остале суровости, било да их чине грађански службеници или војна лица окупирајуће силе. Ниједно заштићено лице не може бити кажњено за дело које није учинило, а забрањене су и колективне казне, застрашивања, терор, пљачка и мере одмазде над заштићеним лицима и њиховом имовином.

Окупирајућа сила не сме да приморава заштићена лица да ступају у њене оружане снаге нити да врши пропаганду за добровољно ступање у те оружане снаге. Ниједно заштићено лице не може бити позвано на одговорност од стране окупирајуће силе за дела која је извршило на окупираној територији пре окупације или за време прекида окупације. Заштићено лице које изврши кривично дело у намери да нашкоди окупирајућој сили (ако то дело није нанело повреду живота или телесног интегритета припаднику окупационих снага, односно ако није проузроковало озбиљну колективну опасност) може бити кажњено само простим затвором или интернирањем, под условом да затвор (односно интернирање) траје сразмерно последицама учињеног кривичног дела.

Смртна казна не може бити извршена над заштићеним лицем пре истека рока од 6 месеци, рачунајући од дана кад је сила заштитница примила обавештење о извршности пресуде. Заштићена лица се не могу ни у ком случају и ни на какав начин лишити права која им пружа Конвенција, па ни њиховим добровољним одрицањем нити међусобним споразумима сила у сукобу.

За смештај рањеника, болесника, немоћних стараца, трудних жена и деце (испод 15 година) предвиђено је да се, одмах по отпочињању непријатељстава, установе посебне зоне ван домаћаја ратних дејстава. Ове се зоне могу образовати на сопственој, а по потреби и на окупираној територији, и стране у сукобу обавезне су да о тим зонама закључе посебне споразуме, да их заштићују и поштују.

Грађанске болнице, санитетско и административно особље које је стално и једино запослено у тим болницама такође морају бити заштићивани и поштовани.

Забрањена су принудна пресељавања (масовна или појединачна) и прогонства изван окупиране територије на територије окупирајуће силе или било које друге државе. Дозвољено је само привремено пресељавање у оквиру окупиране територије, и то само ако то захтева безбедност становништва или неопходне војне потребе. Забрањено је уништавање покретних и непокретних добара (било да она припадају држави, појединцима или организацијама), сем ако је то неминовно и неопходно за извођење војних операција.

Окупирајућа сила може укинути дотадање кривично законодавство на окупираној територији и заменити га својим, само ако ти ранији закони претстављају опасност за окупирајућу силу и препреку за примену Конвенција и редовну управу окупираном територијом. Али, ови нови закони не могу ступити на снагу пре него што буду објављени на матерњем језику становништва, не могу имати повратно дејство, а смртне казне могу бити предвиђене само за дела шпијунаже, тешке саботаже на војним постројењима и за дела при којима је проузрокована смрт једног или више лица (али и ово само под условом да су укинути закони окупиране територије за та дела такође предвиђали смртну казну). Судови могу да примењују законе који су донети пре извршења кривичног дела, а изречене казне не смеју бити несразмерне последицама извршеног кривичног дела, при чему судови морају водити рачуна о томе да заштићена лица нису држављани окупирајуће силе.

Важно је да се нагласи да интернирана грађанска лица уживају исту заштиту као и ратни заробљеници. Та заштита је регулисана у IV Одељку IV женевске конвенције под насловом „Правила о поступању са интернираним лицима“.

*

Посебан значај Женевских конвенција од 1949 огледа се у проширењу круга лица у оружаним снагама која обухватају њихове одредбе, а нарочито у признању организованих покрета отпора (и то без обзира где они воде операције, изван или у оквиру своје сопствене територије, па и у случају да је та територија окупирана). Због тога је потребно да се, историски посматрано, прикаже како се развијала и примењивала заштита лица ван оружаних снага до доношења Женевских конвенција од 1949.

Под утицајем светске јавности, а због масовних стрељања која су Немци у Француско-немачком рату од 1870—71 извршили над француским слободним стрелцима, Хапска правила о законима и обичајима рата у сувоземном ратовању од 1907 признала су милиције и добровољачке одреде као редовне оружане снаге. То је признање формулисано у њиховом чл. 1 који гласи:

„Закони, права и дужности рата неће се примењивати само на армије, већ и на припаднике милиција и добровољачких одреда, под условом да стоје под командом лица одговорног за своје потчињене, да носе знак за распознавање који се може уочити на растојању, да носе оружје отворено и да се у својим операцијама придржавају закона и обичаја рата“.

Под утицајем руске војне доктрине која је предвиђала „ополченије“, тј. народни устанак пред најездом непријатеља ради помоћи оружаним снагама у одбрани своје територије, у чл. 2 Хапских правила од 1907 усвојена је теорија о устаницима, која гласи:

„Становништво неокупиране територије, које се пред најездом непријатеља дигне на оружје да одбије најезду непријатеља, а да није

имало времена да се организује саобразно одредбама чл. 1 (милиције и добровољци), биће признато као зараћена страна ако носи отворено оружје и ако поштује законе и обичаје рата“.

Цитирана два члана Хашких правила била су допуњена IV Хашком конвенцијом од 1907 (чији прилог чине Хашка правила), т.зв. Мартенсовом клаузулом. У уводу те Конвенције стоји да ће се у случајевима који нису регулисани уговорним правом „становништво и ратници подвргнути заштити и прописима начела међународног права, који су резултат обичаја установљених између цивилизованих народа, закона човечности и захтева јавне савести“. Према томе, цитирана Мартенсова клаузула упућује на то да се, уколико уговорно право (конкретно раније наведена два члана Хашких правила) није довољно, прибегне обичајном праву, стим да се при томе имају на уму принципи међународног права, закони човечности и захтеви јавне савести. То значи да су Хашка правила штитила чланове покрета отпора (а нарочито ако се узме у обзир шта је служило као повод за усвајање одредбе чл. 1 Хашких правила), и да су партизани били познати давно пре усвајања тих Правила. Међутим, то повезивање уговорног са обичајним правом омогућавало је и разне злоупотребе. Силе осовине, под утицајем старог немачког гледања на ратно право (по коме треба право подредити ратним нужностима), злоупотребиле су те непрецизности. Последице те злоупотребе биле су у томе што као зараћена страна нису признавани припадници Народноослободилачког покрета Југославије, као и партизани и чланови покрета отпора у другим земљама.

Женевске конвенције од 1949, под наведеним утицајем, признале су чланове организованих покрета отпора, и то не само кад воде операције на сопственој територији већ и ван ње (па иако је и та друга територија окупирана). Исто тако је важно и то да Женевске конвенције од 1949 признају и штите као припаднике оружаних снага једне владе или власти и она лица која сила, у чију власт та лица дођу, не признаје као припаднике зараћене стране. Исто тако, треба признати као зараћену страну и припаднике оружаних снага земље чија је територија окупирана, а који су били остављени на слободи од стране окупирајуће силе, када они покушају да се споје са оружаним снагама којима припадају или ако самостално ступе у борбу. Наведене одредбе, иако не спомињу партизане, пружају могућност да они буду под њих подведени. Све то, иако је од велике важности и претставља несумњиво велики напредак, показује да те одредбе ипак садрже празнине које би се, мада теже, могле злоупотребити. На те злоупотребе наводи чињеница што се у тексту тих Конвенција не спомињу партизани, иако би и они морали бити споменути, тим пре што су они били честа појава у рату.

У немачкој се јавности у последње време у разним публикацијама третирају осуде ратних злочинаца — који су вршили злочине над припадницима Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије и партизанима и припадницима покрета отпора других земаља — као незаконите и противне не само правилима међународног ратног права већ и законима ратних нужности. Та тежња немачких

послератних публициста да оправдају ратне злочинце и да им ублаже одговорност за извршене злочине (које су починили злоупотребљавајући непрецизности и празнине уговорног ратног права) указује на то да ти публицисти још увек стоје под утицајем схватања која су уношена у правила немачке војске, а која су се заснивала на праву нужде, тумачећи то право тако широко да би се оправдале све повреде и злоупотребе ратног права. Женевске конвенције од 1949, самим протезањем заштите над лицима над којима су у минулом рату немачке оружане снаге вршиле злочине (злоупотребљавајући непрецизности Хашких правила), претстављају осуду извршиоца тих злочина и осуду злоупотреба непрецизности тих правила. Оне, исто тако, осуђују и схватање по коме право треба подредити ратним нужностима. Због тога су ови покушаји немачких публициста чудновати, тим више што је Женевске конвенције од 1949 ратификовала и Западна Немачка.

*

Под утицајем ослободилачких покрета и устанака несамосталних и потлачених народа, као и чињенице да право на самоопредељење народа није више само постулат политичке етике или теорије, већ и да је оно кроз Повељу Уједињених нација постало позитивно право, развој ратног права учинио је изванредан напредак и у области заштите лица у оружаним сукобима који немају међународни карактер (ослободилачки покрети, устанци, грађански ратови и сл.). Тај напредак је такође изражен у Женевским конвенцијама од 1949.

Одредбама које су заједничке за све четири Конвенције од 1949 заштићују се и лица у оружаном сукобу који избије на територији једне државе и који, као такав, нема међународни карактер. Стране у тим сукобима обавезне су да са лицима која не учествују непосредно у непријатељствима (подразумевајући ту и припаднике оружане снаге који су положили оружје и лица онеспособљена за борбу услед болести, рана, затвора или из било којег другог узрока) поступају у свакој прилици без икакве дискриминације засноване на раси, боји коже, вери, убеђењу, полу, рођењу, имовном стању или било коме другом сличном мерилу.

У томе циљу изриком су забрањени према наведеним лицима у свако доба и на сваком месту следећи поступци: повреде које се наносе животу и телесном интегритету (нарочито све врсте убиства, осакаћења, свирепости и мучења); узимање талаца; повреде личног достојанства (нарочито увредљиви и понижавајући поступци); изрицање и извршење казни без претходног суђења од стране редовно установљеног суда и свих судских гаранција које цивилизовани народи признају за неопходне. Рањеници и болесници морају бити прихватани и неговани. Странама у сукобу стављено је у дужност да, без утицаја на правни положај тих лица, међусобним споразумима прошире на њих и друге одредбе конвенције.

Суштина наведених одредаба Женевских конвенција од 1949 (т.зв. „Минијатурна конвенција“) јесте у томе, што не дирају у правни

положај страна у унутрашњем сукобу који може избити у једној земљи. Конвенције не признају странама у таквом сукобу својства зараћене стране, већ на лица, која нису непосредно умешана у такав сукоб или која су онеспособљена за борбу, протежу основне принципе Конвенције о заштити човека и о поштовању неповредивости човековог достојанства. Основ за то признавање не чини признато својство борца, већ право човека на заштиту живота и на поштовање његове личности. То је минимална обавеза за стране у таквом сукобу. Да би се та минимална заштита олакшала и обезбедила, Конвенције остављају могућност да „једна хумана непристрасна организација, као што је Међународни комитет Црвеног крста, може да понуди своје услуге странама у сукобу“.

Овакво решење, иако претставља извештај напредак, није задовољавајуће, јер тај напредак не излази из оквира хуманитарне области и не дира у политичку и правну страну проблема, иако Повеља Уједињених нација одређује правни положај несамосталних и зависних земаља који треба постепено да их доведе до самосталности и независности. Ипак, и овако скучено решење треба сматрати извесним бољштком у овом погледу, имајући нарочито у виду већ изнете моменте. Наша земља и на том плану чини напоре, те је у Уједињеним нацијама поднела нацрт Декларације о правима и дужностима држава, чији чл. 1 гласи: „Сваки народ има право на самоопредељење, које укључује и право на стварање сопствене суверене националне државе“.

*

Овај приказ не би био потпун ако се не би посебно указало на мере које обезбеђују примену Женевских конвенција од 1949 и заштиту против њихових повреда. Те су мере: контрола и санкције.

Контрола спровођења и примене Конвенција поверена је силама заштитницама чији је задатак да штите интересе страна у сукобу. У ту сврху Конвенције дају широка овлашћења претставницима и делегатима сила заштитница, под условом да оне не прекораче оквири своје мисије и да при томе воде рачуна о нужним захтевима безбедности држава у којима врше мисију. Напредак који претставља ова мера у Конвенцијама од 1949, у односу на Конвенцију од 1929, састоји се у томе, што су услуге сила заштитница раније биле ограничене само на ратне заробљенике (и то само уколико је страна која их је држала у власти признала да се налази у ратном стању са страном чијој су војној сили раније ти заробљеници припадали). Услуге сила заштитница раније нису могли користити ни заробљеници силе која је безусловно капитулирала, јер на такве случајеве нису били протегнути принципи Женевске конвенције од 1929. Због тога у минулом рату скоро 50% свих заробљеника није могло користити услуге сила заштитница. У третирању ратних заробљеника бивше југословенске војске Немачка је, на темељу капитулације и поделе Југославије, одбијала да призна да се налази у ратном стању са Југославијом. Она

је у вези са тим, а уз одобравања бивших генерала, присталица Драже Михаиловића, Љотићеваца и других, на те заробљенике само делимично примењивала одредбе Женевске конвенције, не признајући им најосновнија права: аутономију културног живота и установу изабраног повереништва. На томе плану, под руководством Партије, југословенски ратни заробљеници водили су тешку борбу и нису признавали законитост капитулације и поделе земље, већ су заступали законитост и континуитет Народноослободилачког рата.

Даљи напредак у контроли примене извршења Женевске конвенције од 1949 претставља могућност супститута (замене) силе заштитнице. Под претпоставком да се евентуални будући рат неће моћи локализовати, те да ће због тога бити и тешко применити Конвенцију услед непостојања држава које би биле незаинтересоване у сукобу (и које би, као такве, имале услова да им стране у сукобу као силама заштитницама повере заштиту својих интереса), Конвенције од 1949 дају могућност силама у сукобу да те функције повере једном организму који би, испуњавајући потребне услове непристрасности, могао извршити свој задатак.

Санкције против повреда Женевских конвенција од 1949 треба ценити као напредак од посебног значаја у развоју ратног права. Оне су за повреде ратног права биле и раније познате у извесном смислу. Женевска конвенција од 1929 предвиђала је санкције против кршења њених одредаба, те је ставила у дужност странама уговорницама да у свом законодавству, ако за то нису довољни њихови дотадашњи кривични закони, спроведу кривичне санкције за сузбијање повреда Конвенција за време рата. Исто тако, IV Хашка конвенција предвиђала је да ће зараћена страна која повреди Хашки правилник о законима и обичајима рата бити дужна да накнади штету. У Московској декларацији од 1943 прокламовано је да ће сви припадници хитлеровских оружаних снага одговарати као ратни злочинци за свирепости и злочине учињене на окупираним територијама и за све повреде ратног права, и то пред судовима држава о чије су се народе огрешили. Поздамска декларација од 2 августа 1945 садржи решеност Савезника да изведу пред суд главне ратне злочинце, на основу чега је 8 августа 1945 закључен Лондонски споразум са Статутом о међународном војном суду о кажњавању главних ратних злочинаца европских осовинских сила, који је судио влади Рајха и другим главним злочинцима. Санкције против повреда ратног права и закона човечности садржавао је и Версајски уговор, а на Бечком конгресу 1815 дата је изјава о стављању Наполеона, после бекства са Елбе, ван грађанских и друштвених односа. Напредак, садржан у Женевским конвенцијама, огледа се у томе што су оне инкриминисале дела која се сматрају тешким њиховим повредама, што су се стране уговорнице обавезале да у своме законодавству пропишу кривичне санкције за та дела, да изводе пред своје судове и кажњавају како лица која непосредно изврше једну од инкриминисаних повреда, тако и лица која су повреду наредила, не отклањајући при томе и непосредну одговорност дотичне државе. Конвенција даје могућност да се таква лица изруче

и некој другој држави ради суђења, која је за то заинтересована и има доказе против лица чије изручење тражи. Одговарајући поступак се мора отпочети на захтев заинтересоване државе и он се води на начин како се заинтересоване државе споразумеју.

Овде треба истаћи као битно да та кажњавања нису само унутрашња ствар државе у чијим се рукама налазе извршиоци и да су ратни злочини инкриминисани, чиме је отклоњена празнина због које се морало, супротно принципу да кривични закони не могу имати повратно дејство, прибећи проглашавању повратног дејства за ратне злочине. Овај напредак треба оценити као последицу тежње да се, на основу права заштите човека и поштовања његове личности, рат ограничи забраном свих свирепости и жртава које нису неопходне за његов коначни исход. Сузбијање повреда ратног права, гоњење и кажњавање ратних злочинаца сматра се као општи интерес и дужност свих држава.

Женевске конвенције од 1949 овако приказане у развоју међународног ратног права, иако су закључене да би се примењивале у рату, не претстављају инструменат рата већ инструменат мира. У томе је баш њихов значај, мада више веома важних питања у њима није нашло своја потпуна решења. Ти недостаци указују на тешкоће које се супротстављају решавању проблема у међународним односима кад им треба жртвовати крупне политичке интересе. Могло би се рећи да се те тешкоће огледају и у факту што су Женевске конвенције од 1949 до августа 1954 ратификовале свега 42 државе, иако се тога месеца навршила петогодишњица од њиховог закључивања. Међу државама које их нису ратификовале налазе се и неке велике силе, САД и Велика Британија. Тешкоће око ове ратификације правдају се тиме што државе које их нису ратификовале имају знатних потешкоћа да кроз своја законодавства спроведу кривичне санкције за повреде конвенција.

Наша земља, оцењујући Женевске конвенције од 1949 као инструменат мира, јер ограничавају и отежавају вођење рата, доследна својој мирољубивој политици и искључењу рата као средства за решавање спорова у односима међу државама, ратификовала их је као друга по реду, 28 марта 1950 — свега неколико месеци по њиховом закључивању. Та се ратификација рачуна од 21 априла 1950, када су депоновани ратификациони инструменти код швајцарске владе. Сабразно томе, наша земља, извршујући обавезе које за њу проистичу из приказаних конвенција, у XI глави Кривичног законика која носи назив „Кривична дела против човечности и међународног права“ инкриминисала је и све повреде Женевских конвенција и за њих предвидела строге казне које се крећу од казне строгог затвора до смртне казне.

У духу извршења обавеза које су примиле стране уговорнице да ће Конвенције још за време мира у својим земљама популарисати и унети их у наставне планове војних (а по могућности и грађанских школа) у нашој се земљи Женевске конвенције изучавају у свима војним школама. У нашој Армији постоје посебни органи који се ста-

рају о припремању и извршењу тих Конвенција. Најзад, и овај чланак је, такође, на плану популарисања Женевских конвенција.

Повеља Уједињених нација забранила је рат, а посебно је осудила сваки агресиван рат. Рат је дозвољен само у циљу самоодбране у случају агресије, и то док Савет безбедности не предузме одговарајуће противмере. Код оваквог стања ствари могло би изгледати да су напори који се чине на кодификацији и развоју ратног права у контрадикцији са Повељом Уједињених нација. Међутим, ми смо сами сведоци да је рат још увек могућ и да опасност од рата није још престала. Штавише, према непрекидном развоју ратне технике и пренаоружању које се врши, постоји опасност да се евентуални будући рат претвори у атомско-бактериолошко-хемиски рат. Под тим условима сваки напор усмерен на ограничавање рата претставља уједно и мере за очување мира. Зато се популарисање Женевских конвенција, доследно извршавање њихових одредаба које се имају применити у миру и давање примера у погледу извршења тих одредаба и налазе у плану борбе за очување мира и за отежавање евентуалне агресије.*)

*) При изради овог чланка, служили смо се следећом литературом:

- 1) Revue internationale de la Croix-Rouge et Bulletin international des Sociétés de la Croix-Rouge, 1954.
- 2) Manuel de la Croix-Rouge Internationale.
- 3) Andrassy — Међународно право.
- 4) Радојковић — Рат и међународно право.
- 5) Бартош — Међународно јавно право.
- 6) Görlitz — Der Zweite Weltkrieg.

МОЖЕ СЕ ДОБИТИ 21 СВЕСКА

»МАЛЕ ВОЈНЕ БИБЛИОТЕКЕ«

ИЗНЕНАЂЕЊЕ У РАТУ

од генерал-пуковника у пензији САВА ОРОВИЋА

Књига има 285 страница, а илустрована

је низом скица. — Цена 250 динара.